Pregledni naučni rad
UDK:364:316.6
DOI:10.7251/ZND2601348P

UNUTRAŠNJA POSTPENALNA PODRŠKA KAO FAZA USPJEŠNE REINTEGRACIJE MALOLJETNOG PRIJESTUPNIKA

Prof. Vildana Pleh
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu[233]

Mr. iur Selma Škripić Hadžiselimović
doktorantica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu[234]

Apstrakt: *Postpenalna podrška, kao skup mjera i aktivnosti koje su u službi pripreme i osposobljavanja resocijalizovanog maloljetnog prijestupnika za povratak u zajednicu, u Bosni i Hercegovini nije normativno uređena kao jedinstven i sistemski definisan institut. U kontekstu maloljetničkog krivičnog pravosuđa, postpenalna podrška ima posebno značajnu ulogu, s obzirom da se odnosi na lica koja predstavljaju razvojno osjetljivu kategoriju, kod koje je proces resocijalizacije neraskidivo povezan s psihosocijalnim razvojem, obrazovanjem, stečenim vještinama, porodičnim prilikama i spremnosti zajednice da ne stigmatizira „bivšeg počinioca krivičnog djela". U radu ćemo akcentirati unutrašnju (internu ili institucionalnu) postpenalnu podršku koja se odnosi na pripremu maloljetnog prijestupnika za povratak u zajednicu. Adekvatna penološka individualizacija i profesionalni pristup osoba koje rade sa maloljetnicima u ustanovi, ostavljaju veću vjerovatnoću uspjeha u ostvarivanju specijalne prevencije. Obzirom na cilj rada da pokažemo značaj ove vrste postpenalne podrške za konačnu resocijalizaciju i uspješnu reintegraciju maloljetnika, u radu su prikazani modeli unutrašnje postpenalne podrške maloljetniku u skandinavskim zemljama koji mogu poslužiti kao primjer i inspiracija, pogotovo sa aspekta stope recidivizma koje ove zemlje ostvaruju. Ovakav pristup podrazumijeva dugotrajan proces koji uključuje širok spektar aktera sa posebnom osjetljivošću i posvećenošću postizanju resocijalizacije maloljetnih prijestupnika. Za Bosnu i Hercegovinu značio bi inspiraciju ka budućim reformama ovog, veoma značajnog segmenta borbe protiv maloljetničkog prestupništva.*

Ključne riječi: *resocijalizacija, individualizirani tretman, unutrašnja postpenalna podrška, reintegracija, maloljetnici.*

Uvod

Postpenalna podrška maloljetnicima predstavlja jedan od ključnih elemenata savremenog maloljetničkog krivičnog pravosuđa koja omogućava adekvatnu i potpunu primjenu principa zaštite najboljeg interesa djeteta kroz obezbjeđivanje uslova za ostvarivanje resocijalizacije i njihovu reintegraciju u zajednicu. Iako su u domaćem zakonodavstvu prepoznati navedeni principi, izostalo je cjelovito normativno uređenje instituta postpenalne podrške. Takav pristup je rezultirao nedostatkom jasnih obaveza, procedura i standarda u pogledu sadržaja, nosilaca kao i trajanja postpenalne podrške, a posljedica navedenog jeste izostanak sistemskog i koordinisanog odgovora na potrebe maloljetnika koje se javljaju po okončanju izrečene mjere ili sankcije.

[233] v.pleh@pfsa.unsa.ba

[234] selmaskripic1@gmail.com

U cilju sagledavanja formulisanog problema, analizirat ćemo praksu nadležnih institucija, te se koristiti uporednopravnom metodom kroz razmatranje aktuelnih rješenja u savremenim sistemima maloljetničkog pravosuđa. Intencija rada je da ukaže na važnost postpenalne podrške, sa posebnim akcentom na unutrašnju postpenalnu podršku kao fazu uspješne resocijalizacije i kasnije reintegracije maloljetnog prijestupnika i prikaže kvalitetne prakse čije ideje i neformalni standardi predstavljaju modele uspješne unutrašnje postpenalne podrške.

Pojam i vrste postpenalne podrške

Postpenalna podrška u svom najobuhvatnijem smislu podrazumijeva pripremu za osposobljavanje maloljetnika za povratak u svoju vlastitu sredinu, poboljšanje uslova života kao i sprečavanje recidivizma. Kroz programe postpenalne podrške maloljetnika trebalo bi ga poučavati vještinama koje mogu povećati njegove šanse na tržištu rada, kako bi on, nakon povratka u zajednicu, bio u mogućnosti da sopstvenim snagama izdržava sebe i povinuje se pravilima društva u kojem živi.

Iako su maloljetnici pretežno podložniji promjenama u ponašanju nego odrasli kod kojih je završen psihofizički i uglavnom socijalni razvoj, rehabilitacija maloljetnika se ne završava izricanjem krivične sankcije i njenim izdržavanjem nego se nastavlja dalje i kroz postpenalnu podršku. Nakon izdržane krivične sankcije, neophodno je pružiti maloljetnicima kontinuiranu podršku kako bi se smanjio rizik od recidiva i omogućila njihova uspješna reintegracija u društvo.

Postpenalna podrška jeste gradivna faza procesa resocijalizacije u kojoj se maloljetniku pružaju individualizirani tretmani kroz pomoć, nadzor, zaštitu u fazi izvršenja sankcija nistitucionalnog tretmana i nakon izlaska na slobodu i povratka u zajednicu. Ukoliko ona izostane, sama resocijalizacija ostaje upitna i nedovršena. Od resocijalizacije se očekuje da izmijeni ona lična svojstva osuđenika koja su povezana sa kriminalnim ponašanjem, da trajno ukloni kriminalno ponašanje takvih lica i da ih tako osposobi za integraciju u društveni život (Macanović, 2011, str. 41). Kako bi se to postiglo, potrebno je da sa maloljetnikom radi multidisciplinarni tim stručnjaka iz oblasti maloljetničkog prijestupništva koji će mijenjati pogrešno usvojene obrasce ponašanja prevaspitanjem, te planskim i sistematskim djelovanjem na ličnost prijestupnika.

U nauci govorimo o dvije opće vrste postpenalne podrška može biti *unutrašnja i vanjska* (Sijerčić-Čolić, Vranj, 2011, str. 58-59). Unutrašnja postpenalna podrška podrazumijeva neposrednu pripremu maloljetnika za otpust iz penalne ustanove dok vanjska podrazumijeva onu podršku koja se pruža odmah po otpustu. U unutrašnja postpenalnu podršku ubrajamo: davanje savjeta, podsticaja, ohrabrenja i usmjerenja s jedne strane, a s druge strane poduzimanje čitavog niza konkretnih aktivnosti kada je u pitanju priprema za otpust: obezbjeđenja troškova prijevoza do mjesta prebivališta; obezbjeđenja prikladne odjeće i obuće; obezbjeđenje ljekarskog pregleda ukoliko to potreba nalaže i smještaj u najbližu zdravstvenu ustanovu radi liječenja ako je potrebno. Suštinski, unutrašnja postepnalna podrška se ogleda kroz kompletan tretman maloljetnika u ustanovi i realizaciju individualnog plana i programa tretmana u cilju njegove resocijalizacije. Međutim, najkonkretniji vidovi unutrašnje postepenalne podrške su: ostvarivanje prava na posjete, prava na komunikaciju sa vanjskim svijetom, a posebno prava na vanzavodske pogodnosti (Pleh, V., Suljagić, S., Suljagić, A., 2020). Na taj način, maloljetnik zadržava kontakt sa svojom porodicom i prijateljima koji će mu nastaviti pružati podršku nakon izdržane institucionalne krivične sankcije. Pri pružanju vanjske postpenalne podrške, važno je omogućiti korisniku moralnu podršku u svakodnevnim situacijama, poboljšanju odnosa s roditeljima i članovima porodice, ustrajavanju na socijalno prihvatljivim oblicima ponašanja, razvijanju socijalnih vještina i slično (Džajić, Družić, Sulejmanović, 2021). Resocijalizacija i rehabilitacija maloljetnika u svojoj srži podrazumijeva razvijanje njegovog boljeg odnosa sa socijalnom okolinom, usvajanje vještina koje su mu potrebne kako bi ostvario veće šanse na

tržištu rada kao i njegovo općenito osposobljavanje za povratak u vlastitu sredinu. Postepenalni tretman može se posmatrati i kao dio tercijarne prevencije koja je usmjerena na maloljetnike kod kojih se već ispoljilo delinkventno ponašanje (Džajić, Družić, Sulejmanović, 2021, str. 364).

Postpenalnu podršku je nemoguće zamisliti bez organizovane zaštite i pomoći licima koja su izdržala svoju krivičnu sankciju i bila izdvojena iz sredine na koju su navikla, što je zasigurno ostavilo i negativne posljedice koje je potrebno neutralisati kroz programe pomoći i podrške koji se tim licima pružaju u toku i nakon izvršenja krivične sankcije. Načini pružanja postpenalne podrške se razlikuju u pojedinim državama, te ćemo u nastavku više govoriti o modelima koji su zastupljeni u skandinavskim državama, kao i o rezultatima primjene ovih modela.

Na osnovu izvršene komparativne analize i prikaza statističkih podataka, doći ćemo do zaključka da li su modeli koji se primjenjuju u skandinavskim državama svrsishodni, te da li su kao takvi, primjenjivi u normativnim okvirima, ali i praksi Bosne i Hercegovine.

Postpenalna podrška u Federaciji Bosne i Hercegovine

Mnogi međunarodni dokumenti proklamiraju zaštitu djece u sukobu sa zakonom, te ističu da je individualizirani pristup sa naglaskom na njihova prava, „ključ“ uspješnog tretmana i ostvarivanja najznačajnijeg konvencijskog standarda a to je najbolji interes djeteta.

Međunarodni dokumenti sadrže relevantne odredbe koje predstavljaju polaznu osnovu za definisanje maloljetničkog pravosuđa i standarde u oblasti maloljetničkog prijestupništva čime se određuje politički minimum koje nacionalna zakonodavstva treba da ispune u pogledu uslova pod kojima se maloljetni prestupnici lišavaju slobode, zabrane smrtne kazne, poštovanja osnovnih ljudskih prava prilikom primjene i izvršenja odgojnih mjera radi reintegracije mladih u sukobu sa zakonom u društvenu zajednicu (Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., 2006, str. 329). Djeca u sukobu sa zakonom imaju pravo na poseban tretman koji podstiče njihovu socijalnu reintegraciju.[235]

Pojedina rješenja zakonodavca koja pronalazimo u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federacije Bosne i Hercegovine,[236] Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine[237], kao i *lex specialis* propisima poput Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine[238], sadrže određene specifičnosti koje se odnose na period nakon puštanja maloljetnika na slobodu. Tako ZOM FBiH normira da nadležni organ starateljstva, nakon izvršenja krivične sankcije, u kontaktu i saradnji sa nadležnim ministarstvima i drugim vladinim i nevladinim organizacijama, institucijama, preduzećima, pojedincima, maloljetniku pruža pomoć u vezi sa iznalaženjem smještaja i sredine u kojoj će živjeti, dovršetkom započetog obrazovanja i stručnog osposobljavanja, liječenjem radi zaštite njegovog fizičkog i duševnog zdravlja, pri pronalaženju zaposlenja, osiguranjem ishrane, odjeće i finansijskih sredstava za druge nužne potrebe radi

[235] UNCRC – United Nations Convention on the Rights of the Child. (1989). General Assembly Resolution 44/25, čl. 40.

[236] Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federacije Bosne i Hercegovine, ("Službene novine FBiH", br. 44/1998, 42/1999 - ispr., 12/2009 , 42/2011 i 39/2024).

[237] Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, ("Službene novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023).

[238] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku,(„Službeni glasnik FBiH, 7/14, 74/20“), u nastavku: ZOM FBiH

omogućavanja njegovog ponovnog integrisanja u društvenu zajednicu[239]. Iako *lex specialis* propisi sadrže određene odredbe koje se odnose na postpenalnu podršku, često zbog neprilagođenih uvjeta i neadekvatnih ustanova gdje borave maloljetnici, ovakav vid tretmana bude zanemaren, gotovo izostavljen. (Džajić, Družić, Sulejmanović, 2021, str. 364).

Problem u primjeni ovog instituta svakako predstavlja izostanak obavezujućih standarda koji se odnose na plan integracije, praćenje napretka maloljetnika nakon izlaska iz ustanove, evaluacija uspješnosti, a sve to se svodi isključivo na diskrecijsko postupanje centara za socijalni rad koji su kako kadrovski, tako i finansijski potkapacitirani.

Programi podrške u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek zavise od pojedinačnih i lokalnih inicijativa ili projekata međunarodnih oranizacija, a ne od stabilnog, razvijenog i normativno uređenog sistema. Upravo u cilju zaštite najboljeg interesa djeteta, ostvarivanja resocijalizacije i reintegracije, potrebno je konceptualno urediti postpenalnu podršku i prepoznati je kao zaseban institut. Kao primjer uspješne primjene ovog instituta, u radu ćemo prikazati modele koji se koriste u skandinavskim zemljama koji mogu poslužiti kao okvirni modeli po kojima bi se u Federaciji Bosne i Hercegovine mogli organizovati programi unutrašnje postpenalne podrške.

Razvoj sveobuhvatnih unutrašnjih postpenalnih programa predstavlja ključni preduslov za izgradnju funkcionalne platforme vanjske postpenalne podrške, jer omogućava pravovremenu identifikaciju potreba osuđenih osoba, njihovih sklonosti, dostupnosti porodične i prijateljske podrške, nivoa obrazovanja, mogućnosti zapošljavanja i drugih relevantnih faktora, na osnovu kojih je moguće planirati adekvatne intervencije nakon njihovog povratka u zajednicu.

Modeli postpenalne podrške maloljetnim prijestupnicima koji se primjenjuju u Norveškoj

Skandinavska kaznena filozofija oslanja se na koncept „minimalnog kažnjavanja“ i socijalne inkluzije (Pratt, 2008.). Kaznena politika je utemeljena na principima rehabilitacije, a ne represije, principima dječijih prava, individualiziranog pristupa i dugoročne resocijalizacije i reintegracije u društvo. Analize koje su provedene u skandinavskim zemljama potvrdile su da rani tretman, mentorski rad, kao i inkluzija porodice u rad sa maloljetnikom u toku aktivnosti koje provode subjekti maloljetničkog pravosuđa mogu efikasno smanjiti recidivizam i ostvariti željenu resocijalizaciju.

Također, prethodno spomenuti međunarodni konvencijski standardi su ugrađeni u skandinavski modeli postepenalne podrške o kojima ćemo više govoriti u ovom dijelu rada.

Unutrašnja resocijalizacija i sveobuhvatna priprema za život na slobodi kroz model „normalizacije“ i „uvoza“ u primjeru Norveške

Povećana punitivnost[240] u zapadnim društvima tokom posljednjih nekoliko decenija privukla je veliku pažnju (Wepsäläinen i Wikström, 2014). To znači da je došlo do povećanja broja zatvorenika, pogoršanja uslova u zatvorima i smanjenja mogućnosti za rehabilitaciju. Rezultati povećane punitivnosti doveli su do razmatranja različitih modela koji će se primjenjivati prilikom institucionalnog tretmana maloljetnika, a koji će dovesti do uspješne resocijalizacije. Fokus se sa striktnog kažnjavanja, koje je samo sebi bilo smisao, prenosi na podršku koja se pruža maloljetniku kako bi isti shvatio negativne posljedice socijalno neprihvatljivih obrazaca ponašanja i promijenio ih u socijalno prihvatljive i poželjne. Upravo tada se velika pažnja posvećuje unutrašnjoj postpenalnoj

[239] Član 183. ZOM FBiH

[240] **Punitivnost** znači sklonost kažnjavanju ili naglašenu težnju da se neko kazni, često strožije nego što je nužno.

podršci koja započinje već na samom prijemu maloljetnika u ustanovu gdje će izdržavati izrečenu krivičnu sankciju.

Sonja Snacken, profesorica kriminologije, penologije i sociologije prava u Belgiji, tvrdi da su ulaganja u socijalnu zaštitu, politička ekonomija, demokratske političke strukture i različit stepen naglaska na ljudska prava i dostojanstvo, faktori koji su povezani s nivoima punitivnosti, koji mogu uveliko varirati od zemlje do zemlje (Snacken, 2010).

Nordijske zemlje se opisuju kao otporne na ovaj globalni trend ka punitivnijem sistemu. One se smatraju državama blagostanja s visokim ulaganjima u socijalnu zaštitu i niskim nivoom razlika u prihodima. Također, karakterišu ih niske stope zatvorske populacije, javni diskurs koji nije usmjeren ka kažnjavanju, humani uslovi u zatvorima i kriminalna politika zasnovana na znanju (Wepsäläinen i Wikström, 2014). Ove zemlje se također opisuju kao one s najnižim nivoima straha i najvišim nivoom solidarnosti i povjerenja u vladu.

Snacken naglašava da postoji veza između socijalne nejednakosti i kažnjavanja, te ističe važnost ulaganja u socijalnu zaštitu. Više ulaganja u sistem socijalne zaštite trebalo bi da smanji socijalnu nejednakost i ranjivost, što bi zauzvrat dovelo do smanjenja zatvaranja i razvoja pravednijeg pravosudnog sistema (Wepsäläinen i Wikström, 2014). Sve navedeno se gleda i sa aspekta ekonomske analize prava jer prekomjerno kažnjavanje i veliki broj zatvorenika znače i velike socijalne resurse i ekonomske troškove.

Norveška služba za izvršenje kazni posvećena je poštovanju „principa normalizacije“ (Raynor, Ugwudike i Vanstone, 2014). Ovaj princip se opisuje kao „zvijezda vodilja“ za efikasnu kaznenu politiku i praksu, a podrazumijeva da je neophodno obezbijediti normalne životne uslove pri izvršenju sankcija institucionalnog tretmana kako bi se kontinuitet "normalizacije" nastavio na slobodi.

Tako, prema Engbou (2017), postoje dvije verzije tog principa. Prva, defanzivna verzija polazi od toga da zatvorenici zadržavaju sva ljudska prava koja bi imali u normalnom životu izvan zatvora, izuzev naravno ograničenja slobode kretanja i mjera sigurnosti unutar zatvorskog okruženja (Raynor, Ugwudike i Vanstone, 2014).

Druga, proaktivna verzija ide korak dalje i podrazumijeva da zatvorski sistem aktivno treba pokušati stvoriti „normalne životne uslove“ unutar svojih institucija i motivisati zatvorenike da žele voditi „normalne živote“ (Raynor, Ugwudike i Vanstone, 2014). Što je manja razlika između života unutar i izvan zatvora, lakši je prijelaz iz zatvora u slobodu. U ovoj verziji, normalizacija se manje vidi kao princip zasnovan na pravima, a više kao sredstvo za postizanje cilja, rehabilitacije i reintegracije kroz „normalne“ životne uslove.

Uz princip normalizacije veže se i model „uvoza“. Prema tom principu, sve aktivnosti koje se odvijaju u zatvorima i drugim ustanovama institucionalnog tretmana, u svrhu obezbjeđivanja "normalnih" tokova života, trebaju biti "uvezene" iz zajednice odnosno obezbijeđene od strane ustanova koje te aktivnosti inače provode na slobodi. Tako, na primjer, odjeljenje za obrazovanje u zatvorima dio je javnog obrazovnog sistema Norveške, biblioteke u zatvorima dio su općinskog bibliotetskog sistema. Također, ostvarivanje zdravstvene zaštite u zatvorskim uslovima isti je kao i sistem za sve ostale građane, zbog čega ljekare i medicinske sestre u zatvorima zapošljava državni zdravstveni sistem, a ne zatvorska uprava.

Norveški model unutrašnje postpenalne podrške kao primjer dobre prakse

U proteklim godinama, skandinavske, a naročito norveške krivično-popravne prakse postale su predmet intenzivne međunarodne pažnje. Norveški zatvori često se prikazuju kao najhumaniji na

svijetu, čemu svjedoče i istupi u svjetskim medijima. Tako je časopis Time prozvao zatvor Halden „najhumanijim zatvorom na svijetu“, dok je *The Atlantic* predstavio skandinavske zatvore kao „model koji bi svijet trebao slijediti“ (Smith & Ugelvik, 2017). Takve predstave prisutne su i u popularnoj kulturi, u dokumentarcu *Michaela Moorea Where to Invade Next, Bastøy* zatvor u Norveškoj prikazan je kao primjer prakse vrijedne uvoza u SAD (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023).

Zanimljivo je da ove medijske predstave nisu potpuno neosnovane jer značajan dio akademske literature potvrđuje da skandinavski sistem, a posebno norveški, nudi relativno human pristup, nizak stepen zatvorenosti i fokus na rehabilitaciju. Klasični primjer predstavlja rad Johna Pratta o skandinavskoj izuzetnosti u eri penalnog ekstrema, gdje autor naglašava da su niski stepeni zatvorenosti i humanost uvjetovani jakom socijalnom državom i „kulturom jednakosti“ (Pratt, 2008). Slične tvrdnje iznijeli su Cavadino i Dignan (2006), upoređujući nordijski model sa konzervativnim (npr. Njemačka) i liberalnim (SAD, UK) penalnim režimima. Lappi-Seppälä (2008) dodatno potvrđuje ove nalaze, zaključujući da su najpouzdaniji prediktori penalne umjerenosti: visoko povjerenje u građane i institucije, snažna socijalna država i konsenzualni politički sistemi.

Ovi nalazi naglašavaju da penalne prakse nisu izolovane, već su duboko ukorijenjene u šire društvene strukture što ima važne implikacije za svaku pokušajnu transplantaciju ovih praksi u druge kontekste (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023). Praksa resocijalizacije i postpenalne podrške u Norveškoj ne može se odvojiti od institucionalnog okruženja koje je omogućava.

U nastavku ćemo predstaviti dva studija slučaja koja govore o zatvorskim sistemima u Danskoj i Norveškoj sa ciljem da primjerom iz prakse pokažemo kako akcenat na rehabilitaciju i resocijalizaciju, umjesto na retribuciju, može dovesti do pozitivnih rezultata i smanjenja stope recidivizma. Unutrašnja postpenalna podrška koja će biti opisana kroz ove primjere, govori u prilog činjenici da kada se ljudska prava i princip normalizacije primjenjuju sistemski, organizovano i uz primjenu principa individualizacije, rezultati su više nego vidljivi.

Studij slučaja zatvora Ringe State Prison[241]

Studija slučaja zatvora *Ringe State Prison* u Danskoj predstavlja konkretan primjer kako su se penalne prakse u skandinavskim zemljama razvijale u lokaliziranom, historijskom i ideološkom kontekstu koji je nerijetko odudarao od uobičajenog narativa o penalnoj izuzetnosti kao proizvodu nordijske socijalne države (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023). Iako je *Ringe State Prison* prvobitno planiran kao zatvorena ustanova za maloljetnike (Borstal), društveni i politički preokreti sredinom 1960-ih doveli su do njegovog redefinisanja kao reformisanog zatvora za mlade osuđenike.

Četiri inovativne prakse koje su implementirane u *Ringe State Prison*-u predstavljaju konkretizaciju principa normalizacije, prava zatvorenika i pokušaja njihove integracije u širi društveni sistem (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023):

1. Zajednički odsjeci za muškarce i žene – zajednički boravak zatvorenika različitih spolova predstavljao je radikalan otklon od segregacijskih normi tog vremena.

[241] Državni zatvor *Ringe State Prison* u Danskoj je manji zatvor zatvorenog tipa namijenjen mladim muškarcima, ženama i bračnim parovima koji izdržavaju kazne do 14 godina. Poznat je po obrazovnom programu iz oblasti kognitivnih vještina koji su razvili Elisabeth Fabiano i Frank Porporino. Ovi programi nisu samo prevedeni na danski jezik, već su i prilagođeni danskoj kulturi, uz uključivanje primjera iz svakodnevnog života u Danskoj. Nastava se također prilagođava potrebama i interesima konkretne grupe zatvorenika što predstavlja primjer dobre prakse u primjeni principa individualizacije u svakom segmentu tretmana maloljetnika.

2. Samostalna priprema obroka (*self-catering*) – zatvorenici su pripremali vlastite obroke, što je značilo veću odgovornost, svakodnevne vještine i osjećaj autonomije.
3. Uvođenje modela „uvoza“ javnih usluga – zatvor se oslanjao na lokalne obrazovne i socijalne institucije, čime se smanjivala izolacija sistema izvršenja kazni.
4. „Opći službenici“ umjesto klasičnih zatvorskih čuvara – osoblje je imalo profesionalna znanja iz raznih oblasti (npr. zanati, obrazovanje) i učestvovalo u svakodnevnom radu sa zatvorenicima, ne samo kao čuvari nego i kao mentori i koordinatori aktivnosti.

Ove prakse, iako izuzetno progresivne, nisu bile rezultat centralnog političkog planiranja već refleksija nove penalne ideologije koja je odbacivala dotadašnji tretmanski model i fokusirala se na prava, autonomiju i socijalnu integraciju zatvorenika. Odluka da se razvije ovakav model bila je povezana i s imenovanjem Larsa Nordskova Nielsena za direktora zatvorskog i probacijskog sistema, čime se pokazuje koliko su pojedinci i lokalne odluke utjecali na pravce razvoja penalne prakse (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023).

U teorijskoj i političkoj debati, nordijski modeli krivične pravde često se prikazuju kao prirodni produkti država blagostanja, sa naglaskom na blagu kaznenu politiku, fokus na rehabilitaciju i poštivanje ljudskih prava (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023). Ipak, detaljna analiza nastanka i razvoja *Ringe State Prison* pokazuje da je ova veza mnogo kompleksnija nego što to dominantni narativi sugerišu.

Naime, projekat *Ringe State Prison* zatvora nije bio prirodni nastavak tradicije socijalne države, već rezultat niza izuzetnih okolnosti, poput spremnosti na odstupanje od danskih penalnih tradicija, ad-hoc dizajn reformi pri čemu su ključni elementi, kao što su samostalno kuhanje i zajednički boravak osoba različitog spola postepeno dodani u kasnijim fazama, uz fokus na normalizaciju i prava zatvorenika.

Ova filozofija je dovodila i do kriminogenih rizika, poput upotrebe gotovine unutar zatvora i miješanog spola zatvorenika, no princip normalizacije je ipak ostajao dominantan.

U tom smislu, *Ringe State Prison* se ne može jednostavno posmatrati kao tipičan produkt danskog ili nordijskog socijaldemokratskog modela. Iako se može tvrditi da je socijalna stabilnost i povjerenje u vlast doprinijelo njegovoj mogućnosti realizacije, ideološki korijeni ovog projekta nalaze se više u internacionalnoj “revoluciji ljudskih prava” 1970-ih nego u tradiciji države blagostanja (Christensen, Lohne i Hörnqvist, 2023).

Studij slučaja norveškog modela „Ungdomsenhet“

Ungdomsenhet[242] je naziv za specijalizirane zatvorske jedinice za maloljetnike u Norveškoj namijenjene maloljetnim počiniocima krivičnih djela u dobi između 15 i 18 godina. Riječ je o malim rezidencijalnim objektima sa maksimalno osam korisnika, smještenim u prirodnom okruženju, koji kombinuju obrazovne, psihološke i porodične intervencije (Bufdir, 2020).

Ove omladinske jedinice predstavljaju specijalizovane ustanove, male rehabilitacijske centre, koji stavljaju fokus na strukturu, povjerenje, terapiju i obrazovanje. Skandinavske zemlje, s obzirom da

[242] Ungdomsenhet je jedna od tri ustanove za pritvaranje/zatvaranje maloljetnika u Norveškoj. Smještena je unutar kruga zatvora Bjørgvin u Bergenu. Jedinica ima četiri mjesta za maloljetnike oba spola i prima kako pritvorene, tako i osuđene osobe. Nalazi se u zasebnoj zgradi, sa ćelijama, zajedničkim prostorijama i stražarskim mjestom u prizemlju, dok su administrativni i prostori za posjete na prvom spratu. Restriktivna zona, koja uključuje sigurnosnu i pojačanu ćeliju, nalazi se na jednom kraju prizemlja.

primjenjuju gore opisan princip normalizacije, pokušavaju stvoriti "normalne" uslove za maloljetnika kojem je potrebna pomoć, a ne kazna.

Dakle, fokus nije na kažnjavanju, nego na ranoj intervenciji i prevenciji. Smještaj nije kazna, već prostor za rast, razvoj i promjenu, a zatvorske mjere nisu pogodne za djecu u razvoju (Bufdir, 2020). Prema tome, izdvajanje maloljetnika iz njegove sredine se koristi kao krajnja mjera i to ne u sistem klasične „zatvorske kontrole", već u omladinske jedinice koje su smještene izvan velikih gradova, u prirodnom okruženju koje će upravo podstaći rast i razvoj maloljetnika i ostvariti njegovu resocijalizaciju. Svaki maloljetnik unutar navedenih jedinica ima svoju sobu, školu, terapeuta i mentora, a priprema za izlazak počinje od prvog dana ulaska maloljetnika u ovoj sistem. Izrađuje se individualni tranzicijski plan koji tretira svaku oblast života maloljetnika, počevši od obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja kao i psihosocijalne podrške. Svakoj individui se pristupa na njoj prilagođen način, te jedino ovakav pristup može ponuditi rješenje za otklanjanje psihosocijalnih faktora koji su doveli do učinjenja krivičnog djela. Unutar omladinskih jedinica, maloljetnici bivaju uključeni u sistem obrazovanja koji mu pruža ili naučna saznanja ili stručno osposobljavanje što je ključ za kasniju uspješnu reintegraciju u društvo. Akcenat se stavlja i na terapeutski rad kroz individualno ili grupne psihoterapije koje maloljetniku, ali i stručnim osobama koje rade sa njim, pomažu u identifikaciji faktora koji su doveli do društveno neprihvatljivog ponašanja. Porodica maloljetnika se obavezno uključuje u navedeni tretman kroz centre za socijalni rad čime se princip normalizacije, odnosno stvaranja uslova za maloljetnika na koje je on i navikao, čini realnim i produktivnim.

Rezultat ovakvog individualiziranog i humanog pristupa jeste niska stopa recidivizma koja je među korisnicima Ungdomsenhet-a ispod 15% u periodu od tri godine nakon otpusta (Kristoffersen, 2017), dok stopa recidivizma u periodu od pet godina nakon otpusta 25%. Uspjeh norveškog zatvorskog sistema nakon reformi iz 1990-ih, se najbolje može prikazati procentima koji općenito govore o značajnom padu recidivizma sa 65% na 20% (Gül Akkoyun, 2024).

Mladi izrašavaju visok stepen zadovoljstva programom, naročito zbog osjećaja sigurnosti i individualnog tretmana (Bufdir, 2020), te ističu da se su po prvi put osjećali kao osobe, a ne kao slučajevi. Model „Ungdomsenhet" pokazuje da kombinacija zaštite prava djeteta, adekvatnog i individualizarnog prinstupa, značajno smanjuje recidivizam kod maloljetnika.

Iako norveški zatvorski sistem predstavlja jedno od najprogresivnijih institucionalnih rješenja u svijetu, on se suočava sa određenim izazovima i ograničenjima. [243]

Većina zatvorenika potiče iz izrazito marginalizovanih sredina, s akumuliranim problemima koji počinju u djetinjstvu, uključujući loše porodične okolnosti, siromaštvo, obrazovne deficite i zdravstvene poteškoće. Takvi složeni faktori zahtijevaju integrisane i dugoročne mjere, prilagođene svakoj individui posebno. S tim u vezi, postoje određene kritike principa normalizacije. Jedna od njih se odnosi na neadekvatnu integraciju zatvorenika stranog porijekla koja je rezultat, prevashodno, jezičke barijere. Zatvorenici se često suočavaju s poteškoćama u savladavanju norveškog jezika, a usljed kulturnih razlika mogu se osjećati izolirano (Gül Akkoyun, 2024).

[243] Više autora tvrdi da su skandinavske zemlje i njihovi zatvori na neki način posebni slučajevi, da su izuzetni u poređenju sličnim institucijama u drugim državama (npr. Cavadino i Dignan 2006; Pratt 2008; Pratt i Eriksson, 2012). Drugi su kritizirali takve tvrdnje, navodeći da nema razloga da se skandinavski zatvorski sistemi uzdižu na pijedestal (Mathiesen 2012; Smith 2012; Shammas 2017).

Dodatni izazov predstavlja osiguranje materijalnih sredstava za finansiranje i realizaciju programa koji se primjenjuju unutar ovih ustanova, a podrazumijevaju kvalitetne obrazovne i stručne programe. S obzirom da resocijalizacija prijestupnika podrazumijeva uključenost i rad multidisciplinarnog tima stručnjaka, jasno je da bez stabilnog finansiranja i osiguranja stalnog izvora sredstava namijenjenog isključivo za ove potrebe, svrha i cilj njihovog rada neće biti ostvarena.

Iako je u Norveškoj stigma prema bivšim zatvorenicima manja nego u mnogim drugim državama, ona i dalje predstavlja problem. Ova stigma može otežati pronalazak zaposlenja, rješavanje stambenog pitanja i ponovno uključivanje u društvo, a upravo na ovom mjestu se najbolje vidi značaj i uticaj postpenalne podrške.

Sumarno, nesporno je da je norveški zatvorski sistem međunarodno priznat kao progresivan i human, ali uz akcentovanje činjenice da je područje postpenalne podrške i dalje nedovoljno istraženo. Rezultati rehabilitacije i reintegracije teško su mjerljivi, a u fokusu postojećih studija uglavnom su zatvori, dok su iskustva i potrebe bivših zatvorenika nakon izlaska prečesto zanemarena (Vanstone, 2019).

Nedostatak sistematskih istraživanja o radu probacione službe i efektima reintegracijskih programa ostavlja važne dimenzije u "naučnoj sjeni", stvarajući prostor za kritike da institucije radije "ne žele znati" što dodatno otežava izgradnju održivih modela podrške (Vanstone, 2019). Pored institucionalne zanemarenosti, postoji i tendencija da se reintegracija pojednostavi kroz faktore poput zaposlenja, braka i porodice, iako većina bivših zatvorenika u Norveškoj zapravo prestaje s kriminalnim ponašanjem iz još uvijek nedovoljno definiranih razloga (Skardhamar i Savolainen, 2014).

Iz navedenog zaključujemo da postpenalna podrška i reintegracija ostaju kompleksna, višedimenzionalna i u velikoj mjeri neistražena područja, koja zahtijevaju interdisciplinaran pristup, empirijski utemeljene politike i veći interes istraživačke zajednice, a sve u cilju održavanja i unapređenja socijalne pravde koju norveški model teži ostvariti.

Zaključak

Skandinavske zemlje su poznate po svojoj jedinstvenoj i humanističkoj krivičnoj praksi koja je utemeljena na principima ljudskih prava, individualnom pristupu i metodama koje su usmjerene na dugoročnu reintegraciju u društvo. Ovaj pristup karakteriše nizak stepen punitivnosti sa jedne strane, a izuzetno visok stepen socijalne uključenosti svih subjekata pravosuđa u resocijalizaciju i reintegraciju maloljetnih učinilaca krivičnih djela.

U osnovi norveškog modela unutrašnje postpenalne podrške nalazi se socijalna država blagostanja koja u svom fokusu ima individuu koju je potrebno resocijalizovati, a ne isključivo kazniti. Prema maloljetnicima se primjenjuje individualizirani tretman koji je prilagođen specifičnim potrebama i psihosocijalnim faktorima svakog maloljetnika. Ovaj tretman podrazumijeva multidisciplinaran pristup kompletnog tima kojeg čine psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, subjekti maloljetničkog pravosuđa u najširem značenju, te svi oni međusobno sarađuju sa ciljem ostvarenja dugoročne resocijalizacije i reintegracije maloljetnika u društvo. Iako veoma bogat i ključan za konačni uspjeh resocijalizacije, unutrašnja "priprema" za bolju reintegraciju, je tek korak kompletne postpenalne podrške koja se u pravom smislu ostvaruje tek na slobodi.

Maloljetničko prijestupništvo se ne posmatra kao moralni ili pravni neuspjeh, nego se ide puno dublje, u raščlanjenje svih faktora koji su doveli maloljetnika do prijestupništva, a isti su posljedica društvenih i razvojnih uticaja kroz koje je maloljetnik prošao.

Norveški model u svojoj krajnjoj liniji koristi institucionalni tretman maloljetnika. Ukoliko multidisciplinarni tim procijeni da je ipak potrebno maloljetnika izdvojiti iz njegove sredine, ključna karakteristika norveškog pristupa pri institucionalnom tretmanu je princip normalizacije koji nalaže da život maloljetnika u novim uslovima treba biti što sličniji životu na slobodi. Naravno da se maloljetnik stavlja pod kontrolu kojom se pokušavaju neutralizirati negativni faktori, ali fokus se stavlja na njegovo zdravlje, obrazovanje, stručno osposobljavanje, rad i društveni život.

Individualizirani tretman koji započinje institucionalnom tretmanom maloljetnika, ne završava se njegovim puštanjem na slobodu. Ovaj tretman se samo transformiše u postpenalnu podršku koja podrazumijeva kontinuiranu brigu kroz pružanje pomoći pri pronalasku smještaja ili smještajem u obezbijeđene zajedničke stambene jedinice uz prisustvo terapeuta ili mentora, pomoć pri zapošljavanju, uključivanje u dalje obrazovanje i općenito praženje kroz nadzorne službe.

Iz svega navedenog, jasno je da ovo dug proces koji podrazumijeva uključenost velikog broja subjekata sa posebnim senzibilitetom i željom da ostvare resocijalizaciju maloljetnih prijestupnika. Kako bi isto bilo i učinjeno, neizostavna je podrška zajednice koja maloljetnika, nakon njegove reintegracije u društvo, neće stigmatizirati, već prihvatiti i pružiti šansu da on u svom normalnom, životnom okruženju, pokaže i dokaže rezultate provedene resocijalizacije. Rezultat ovakvog kontinuiranog rada i pristupa, ali i društvene osvještenosti, jeste niska stopa recidivizma, a ovaj prikazani skandinavski model postpenalne podrške može da služi kao inspiracija i zakonodavstvu i praksi Federacije Bosne i Hercegovine koja traži ravnotežu između zaštite društva i resocijalizacije maloljetnih prijestupnika.

Literatura:

1. Bufdir. (2020). *Youth units in Norway: Rehabilitation through structure and support*. Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs.
2. Christensen, M. J., Lohne, K., & Hörnqvist, M. (Eds.). (2022). *Nordic criminal justice in a global context: Practices and promotion of exceptionalism* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003195504
3. Ćerimović, E., & Trlin, A. (2021). *Maloljetnici u sukobu sa zakonom u BiH: Izazovi i preporuke*. Analitika.
4. Džajić, A., Družić, S., & Sulejmanović, D. (2021). *Postpenal support for minors with delinquent behaviors*. https://www.researchgate.net/publication/351391306
5. Engbo, H. J. (2017). Normalisation in Nordic prisons—from a prison governor's perspective. In P. S. Smith & T. Ugelvik (Eds.), *Scandinavian penal history, culture and prison practice* (pp. 327–352). Palgrave Macmillan.
6. Fazel, S., & Wolf, A. (2015). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: Current difficulties and recommendations for best practice. *PLoS ONE, 10*(6), e0130390. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390
7. Fridhov, I. (2013). Rehabilitation and re-entry in Scandinavia. In P. Raynor, P. Ugwudike, & M. Vanstone (Eds.), *The Routledge companion to rehabilitative work in criminal justice* (pp. 167–178). Routledge.
8. Gül Akkoyun, A. (2024). Perspective chapter: The Norwegian model of correlation rehabilitation – Bridging the gap between incarceration and society. In *Correctional facilities: Policies, practices, and challenges*. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.1004527
9. Konstantinović-Vilić, S., & Kostić, M. (2006). *Penologija*. Sven.
10. Kristoffersen, R. (2017). *Correctional statistics of Nordic countries 2012–2016*. KRUS.
11. Lappi-Seppälä, T. (2012). Explaining imprisonment in Europe. *European Journal of Criminology, 9*(3), 285–309. https://doi.org/10.1177/1477370812450105
12. Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice, 28*, 1–69.
13. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Banja Luka: Besjeda.
14. Pettersson, T. (2010). Recidivism among young males sentenced to prison and youth custody. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 11*(2), 151–169. https://doi.org/10.1080/14043858.2010.497414

15. Pleh, V., Suljagić, S., & Suljagić, A. (2020). *Opservacija i dijagnostika ličnosti maloljetnih prestupnika u krivičnom zakonodavstvu i praksi Bosne i Hercegovine*. Centar modernih znanja.
16. Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. *British Journal of Criminology, 48*(2), 119–137. https://doi.org/10.1093/bjc/azm072
17. Raynor, P., Ugwudike, P., & Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: A reconviction study. *Criminology & Criminal Justice, 14*(2), 235–249.
18. Shammas, V. L. (2014). The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's prison island. *Punishment & Society, 16*(1), 104–123.
19. Sijerčić-Čolić, H., & Vranj, V. (2011). *Uvod u penologiju i izvršno krivično pravo Bosne i Hercegovine*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
20. Skardhamar, T., & Savolainen, J. (2014). Changes in criminal offending around the time of job entry. *Criminology, 52*(2), 263–291.
21. Smith, P. S., & Ugelvik, T. (Eds.). (2017). *Scandinavian penal history, culture and prison practice*. Palgrave Macmillan.
22. Snacken, S. (2010). Resisting punitiveness in Europe. *Theoretical Criminology, 14*(3), 273–292.
23. Ugwudike, P., Graham, H., McNeill, F., Raynor, P., Taxman, F. S., & Trotter, C. (Eds.). (2019). *The Routledge companion to rehabilitative work in criminal justice* (1st ed.). Routledge.
24. Wepsäläinen, E., & Wikström, A. (2014). *The Scandinavian exceptionalism thesis and penal policy making*. Lund University.

Izvori:

1. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, ("Službene novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023).
2. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federacije Bosne i Hercegovine, ("Službene novine FBiH", br. 44/1998, 42/1999 - ispr., 12/2009 , 42/2011 i 39/2024).
3. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik FBiH, 7/14, 74/20").

INSTITUTIONAL POST-PENAL SUPPORT AS A PHASE IN THE SUCCESSFUL REINTEGRATION OF JUVENILE OFFENDERS

Summary

Post-penal support, understood as a comprehensive set of measures and interventions aimed at preparing and capacitating resocialized juvenile offenders for their reintegration into the community, is not normatively regulated in Bosnia and Herzegovina as a coherent and systematically defined institutional framework. Within the domain of juvenile criminal justice, post-penal support assumes particular importance, as it pertains to a developmentally sensitive population whose resocialization process is inherently intertwined with psychosocial maturation, educational attainment, acquired competencies, family circumstances, and the broader community's readiness to refrain from stigmatizing the "former offender." This paper places special emphasis on internal (institutional) post-penal support, referring to structured preparatory processes conducted within correctional or educational institutions, aimed at facilitating the juvenile offender's transition back into society. Adequate penological individualization, coupled with a professional and multidisciplinary approach by institutional staff working with juveniles, significantly enhances the prospects of achieving the objectives of special prevention.In line with the primary objective of this study—to underscore the relevance of this form of post-penal support for the ultimate resocialization and successful reintegration of juvenile offenders—the paper examines selected models of internal post-penal support in Scandinavian countries. These models may serve as valuable examples and sources of inspiration, particularly in light of the comparatively low recidivism rates observed in these jurisdictions. Such an approach presupposes a long-term, structured process involving a broad spectrum of stakeholders, characterized by heightened sensitivity and sustained commitment to the resocialization of juvenile offenders.For Bosnia and Herzegovina, these insights may provide a meaningful foundation for prospective reforms in this highly significant segment of the response to juvenile delinquency.

Keywords: *resocialization, individualized treatment, internal post-penal support, reintegration, juveniles.*